

การออกแบบผังแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดี ในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี

Design and Layout of Buddhist Archeological Sites in the Dvaravati Period
in Nakhon Sawan-Uthai Thani Province

¹พระราชรัตนาลงกรณ์, ²อติเทพ ผาธา, ³สมบัติ มั่งมีสุขศิริ
⁴อัยุสกร งามชาติ, ⁵สันทยา ประภารัตน์ และ ⁶ธัญชาภาวี ชัยประภา
¹Phrarajrattanalongkorn, ²Athitthep Phatha,
³Sombat Mangmeesuksiri, ⁴Ayusakorn Ngamchat,
⁵Santhaya Praparatt and ⁶Thanunchapa Chaiprapa

^{1,6}วิทยาเขตหนองคาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,6}Nongkhai Campus, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

^{2,4,5}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{2,4,5}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

³คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

³Faculty of Archaeology, Silpakorn University.

¹Corresponding Author's Email: Phatha121415@hotmail.co.th

Received: July 17, 2023; Revised: December 25, 2023; Accepted: December 25, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อเพื่อศึกษาแนวความคิดการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี 2) เพื่อพัฒนาการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี 3) เพื่อศึกษาประโยชน์การใช้ผังแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีการสัมภาษณ์ การสังเกต และการปฏิบัติการร่วมกันในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี ผู้ให้ข้อมูล 45 คน ใช้กระบวนการตามวงจรเดมมิง วิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลวิจัยเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) การออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคตินั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเนื่องจากการออกแบบผังแหล่งโบราณคดี จะเป็นสิ่งที่สามารถเข้าไปช่วยนำทางในการเข้าถึงพื้นที่ของแหล่งโบราณคตินั้นได้ง่าย โดยหลักของการออกแบบผังแหล่งโบราณคตินั้นจะต้องมุ่งถึงความเรียบง่ายชัดเจนและระบุที่ตั้งของอาคารและศาสนสถานอื่นๆ ภายในได้อย่างชัดเจนโดยการใช้สัญลักษณ์แทนการระบุสิ่งของอาคารหรือพื้นที่เหล่านั้น 2) การออกแบบผังแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีใน

จังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีได้ดำเนินการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีจำนวน 5 เมือง ได้แก่ (1) ในจังหวัดนครสวรรค์จำนวน 3 เมือง (2) ในจังหวัดอุทัยธานีจำนวน 2 เมือง โดยมีการออกแบบใน 3 ส่วน คือ (1) ออกแบบผังภูมิสถาปัตย์ (2) ออกแบบผังเชิงพื้นที่ (3) ออกแบบผังเส้นทางการเข้าถึงแหล่งโบราณคดี 3) ผลการดำเนินการออกแบบก่อให้เกิดประโยชน์ คือ (1) ประชาชนในพื้นที่เข้าใจในผังของแหล่งโบราณคดีได้ดีและสามารถเข้าถึงแหล่งโบราณคดีได้ง่าย (2) มีความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ของสถานที่นั้น (3) ก่อให้เกิดประโยชน์ในการท่องเที่ยวผ่านผังดังกล่าวได้

คำสำคัญ: แบบผัง; แหล่งโบราณคดี; สมัยทวารวดี

Abstract

This research article has the objectives 1) to study the design concept of environmental and archaeological site layouts, 2) to develop the design of Buddhist archaeological site layouts in the Dvaravati Period in Nakhon Sawan-Uthai Thani Provinces, and 3) to study the benefits of environmental and archaeological site planning. Use the map of Buddhist archaeological sites in the Dvaravati period in Nakhon Sawan-Uthai Thani provinces. It is qualitative research. There were interviews, observations and joint operations. Area is Nakhon Sawan-Uthai Thani Province, 45 contributors, used the Deming Cycle Research Process. Analyze data and present descriptive research results.

The results showed that 1) the design of the environmental map and the archaeological site is considered to be important because the site map design can help guide the access to the area of the archaeological site. easy The principle of designing the archaeological site plan is to focus on simplicity and clearly identifying the location of buildings and other religious sites within by using symbols to identify those buildings or areas. 2) The design of the layout of Buddhist archaeological sites in the Dvaravati period in Nakhon Sawan - Uthai Thani provinces has been carried out in designing the layout of 5 cities of archaeological sites, namely (1) in Nakhon Sawan Province, 3 cities (2) in Uthai Thani Province, 2 cities, by There are designs in 3 parts: 1. Landscape architecture design. 2. Design a spatial plan 3. Design a map of access routes to archaeological sites. (3) Benefits of the design implementation are (1) people in the area understand the layout of the archaeological site well and can access the archaeological site easily (2) have knowledge and understanding of the history of that site (3) can cause benefits in tourism through the aforementioned plan.

Keywords: Layout Design; Archaeological Site; Dvaravati Period

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีพัฒนาการในเรื่องของการก่อตั้งอาณาจักรและพัฒนาในเรื่องของการติดต่อค้าขาย และเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับต่างประเทศ และได้รับเอกราชของศาสนาจากแหล่งอารยธรรมที่สำคัญของโลก คือ อินเดียมาเป็นศาสนาของตนอาณาจักรแรกเริ่มในประเทศไทยนั้นได้ก่อตั้งมาพร้อมๆ กับการเปิดรับอารยธรรมจากภายนอกที่ได้เข้ามามีอิทธิพลและวางรากฐานให้กับตัวเมืองและประชาชนในอาณาจักรนั้นมาโดยตลอด ซึ่งตามหลักฐานที่ได้จากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทยพบว่าอาณาจักรในยุคแรกที่ปรากฏตัวในประวัติศาสตร์สมัยโบราณของไทย ก็คือ อาณาจักรสุวรรณภูมิ โดยนักประวัติศาสตร์และโบราณคดีเชื่อว่า ดินแดนไทยได้รับกระแสทางด้านศาสนาจากอินเดียยุคแรกก็คือ

สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ราว พ.ศ. 236-360 (พระพุทธโฆสาจารย์, 2556) โดยนำมาทางเรือขึ้นฝั่งที่เมืองนครชัยศรีในปัจจุบันก็คือจังหวัดนครปฐม หรืออีกที่หนึ่งก็คือเมืองอู่ทองจังหวัดสุพรรณบุรีซึ่งสมัยนั้นมีพ่อค้าวานิชชาวอินเดียได้มาค้าขายกับรัฐต่าง ๆ ในคาบสมุทรอินโดจีนผ่านทางเรือเข้ามาเพื่อการค้ากับชาวเมืองสุวรรณภูมิ โดยคำว่า สุวรรณภูมิ แปลว่า ดินแดนแห่งทองคำ หมายถึงดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งคำนี้มีปรากฏในคัมภีร์ชาดก เช่น มหาชนกชาดก กล่าวถึงพระมหาชนกเดินทางมาค้าขายที่สุวรรณภูมิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 4/2/98-99) ต่อมาอาณาจักรสุวรรณภูมิก็ได้ล่มสลายไปจากการเกิดขึ้นของเมืองสำคัญอีกหลายเมืองที่มีการติดต่อสัมพันธ์ต่อกัน และบางครั้งก็ขยายอาณาเขตเข้าแย่งพื้นที่ซึ่งกันและกัน ทำให้อาณาจักรบางแห่งได้สูญหายจากการล่มสลายที่เกิดจากสงครามและภัยธรรมชาติ พร้อมกับเกิดอาณาจักรขึ้นใหม่หลายแห่ง และต่อมาก็ได้มีอีกรัฐหนึ่งเกิดขึ้นมาภายหลังจากการล่มสลายของอาณาจักรสุวรรณภูมิ ก็คือรัฐที่มีชื่อว่าทวารวดีที่ได้ก่อตัวเป็นรัฐในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 6-12 (กรมศิลปากร, 2531) โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองนครปฐมและเมืองศรีเทพมานคร (สุจิตต์ วงศ์เทศ, 2548) โดยเรื่องราวของทวารวดีปรากฏอยู่ในบันทึกการเดินทางของหลวงจีนอี้จิง ที่เรียกชื่อในบันทึกว่า “โถ-โล-โป-ตี้” ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และอาจมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐม หรือเมืองศรีเทพก็ได้เพราะพบเหรียญที่สุโขทัยมีจารึกภาษาสันสกฤตว่า “ศรีทวารวดีศวรปุณย” แปลว่า “การบุญของผู้ใหญ่ศรีทวารวดี” (จี.เชเดส, 2521)

ในการขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองนครชัยศรี (นครปฐม) ได้พบหลักฐานสมัยทวารวดีจำนวนมาก เช่น ธรรมจักรศิลา พระพุทธรูปศิลาขนาดใหญ่ประทับนั่งห้อยพระบาทปางแสดงธรรมรวมถึงโบราณสถานขนาดใหญ่ ซึ่งนักวิชาการเชื่อว่าสมัยทวารวดีนี้มีศูนย์กลางอยู่ที่ลุ่มปากแม่น้ำ และบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยศูนย์กลางนั้นเชื่อว่าอยู่ที่เมืองนครปฐม ราชบุรี กาญจนบุรี และนครสวรรค์ รวมถึงปราจีนบุรี แต่จากการศึกษาจะพบว่าร่องรอยของทวารวดีนั้นมีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย

กล่าวเฉพาะพื้นที่ในภาคกลางจะพบว่ามีพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของเมืองหรือชุมชนสมัยทวารวดีจำนวนมาก และกระจายอยู่เกือบทุกพื้นที่ของภาคกลาง ซึ่งจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานีถือว่าเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีชุมชนของชาวทวารวดีตั้งอยู่ในหลายพื้นที่ เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำสาขาอีกหลายสาย ที่เป็นจุดก่อกำเนิดเมืองหรือชุมชนมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยในยุคประวัติศาสตร์คือสมัยทวารวดีนี้ โดยในพื้นที่ของจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานีมีแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีอยู่หลายแห่งแต่ที่เด่นชัดก็มีอยู่จำนวน 5 แห่งดังต่อไปนี้

1. เมืองจันเสน สำหรับเมืองจันเสน ตั้งอยู่ที่หมู่ 2 ตำบลจันเสน อำเภอดาคลี ชาวบ้านเรียกว่า "โคกจันเสน" ลักษณะของเมือง เป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มุมมนทั้งสี่มุมเกือบกลมคิดเป็นเนื้อที่ 300 ไร่เศษ กรมศิลปากรได้ทำการสำรวจพบว่าเมืองนี้มีคนเข้ามาอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะ (พุทธศตวรรษที่ 4) ติดต่อกันเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยประวัติศาสตร์ยุคทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-14) จึงได้ร้างไปในพุทธศตวรรษที่ 16

2. เมืองบน-โคกไม้เดน เป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 ตั้งอยู่ที่ตำบลทำนน้ำอ้อย อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ด้านตะวันตกติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีการดำเนินการทางโบราณคดี โดยกรมศิลปากร ทำให้ทราบว่า ลักษณะของเมือง มีกำแพงดินหรือคันดิน 2 ชั้น กรมศิลปากรได้ดำเนินการสำรวจและ

ชุดแต่งโบราณสถานวัดโคกไม้เดน เมื่อ พ.ศ. 2507 จำนวน 16 แห่ง ลักษณะเป็นเนินดินที่พบบนพื้นราบ และบนภูเขาหลายลูก เช่น เขาไม้เดน เขาหัวพระ เขาล้นทม ซึ่งอยู่นอกกำแพงดินชั้นนอกของเมืองบนด้านตะวันออก

3. เมืองดงแม่นางเมือง เป็นเมืองสำคัญอีกเมืองหนึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลเจริญผล อำเภอบรรพตพิสัย เป็นเมืองที่มีพัฒนาการต่อเนื่องมาในสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-18 โดยลักษณะของเมือง เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลมมุม กรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดค้นพบผังเมือง 2 ชั้นตลอดจนโบราณสถานและโบราณวัตถุ สมัยทวารวดี เป็นจำนวนมาก และพบศิลาจารึกระบุชื่อเมืองนี้ว่า "ธานยปุระ" ระบุว่าตรงกับ พ.ศ. 1710

4. เมืองโบราณบึงคอกช้าง อยู่ในท้องที่ตำบลไผ่เขียว อำเภอสว่างอารมณ์ ตัวเมืองตั้งอยู่ในป่า ซึ่งได้ทำการสำรวจพบว่า มีคูเมืองปละกำแพงดินสูง มีประตูเข้าเมืองทั้ง 4 ทิศ โบราณสถานที่สำรวจพบมีอยู่ 5 แห่ง ส่วนโบราณวัตถุพบจารึกอยู่ 3 หลัก

5. เมืองโบราณเมืองการุ้ง อยู่ในตำบลเมืองการุ้ง อำเภอบ้านไร่ ลักษณะของตัวเมืองเป็นวงกลมรี ภายในบริเวณเมืองมีซากเจดีย์หักพังอยู่ค่อนข้างตรงกลาง โบราณวัตถุที่พบบนนั้น มีพระพุทธรูปปางเสด็จดาวดึงส์ และสิ่งอื่นๆ เช่นเดียวกับเมืองสมัยทวารวดีทั่วไป

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า แม้ว่าแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในประเทศไทยจะกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆจำนวนมาก แต่ก็ปรากฏว่าไม่ได้รับความสนใจและไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปเนื่องจากว่า ขาดการเอาใจใส่จากหน่วยงานของรัฐ ที่จะเข้าไปกระตุ้นให้สังคมเห็นความสำคัญของแหล่งโบราณคดีในชุมชนได้ทราบ อีกทั้งประชาชนในชุมชนก็ยังขาดความเข้าใจ และรู้ถึงคุณค่าของแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ในชุมชนของตน ทำให้แหล่งโบราณคดีหลายแห่งไม่มีใครรู้จักเลย เช่น ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง หรือแม้แต่ในภาคใต้ หลายแห่งถูกทอดทิ้งอย่างไร้ค่า และไม่ได้รับการสืบต่อหรือการพัฒนาเพื่อให้เห็นแหล่งท่องเที่ยวหรือแหล่งแหล่งโบราณคดีชุมชนที่คนรุ่นเก่าจะส่งต่อให้กับคนรุ่นใหม่ได้ จึงนับว่าเป็นเรื่องที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง โดยปัญหาที่เกิดขึ้นก็มาจากการที่ “ผู้ศึกษาไม่สามารถที่จะเข้าถึงแหล่งโบราณคดีชุมชนได้” ทั้งในส่วนของข้อมูลของแหล่งโบราณคดีในชุมชน เนื่องจากขาดการศึกษาและวิจัยอย่างเพียงพอ

จากสภาพปัญหาดังกล่าวเป็นเหตุให้ประชาชนในชุมชนเมืองโบราณ หรือแหล่งโบราณคดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีไม่สามารถที่จะเข้าถึง หรือเรียนรู้เกี่ยวกับรายละเอียดในพื้นที่ของเมืองโบราณสมัยทวารวดีแต่ละแห่งได้ เนื่องจากการไม่มีแผนที่หรือแผนผังของแหล่งโบราณคดีของนครสวรรค์-อุทัยธานีเป็นไกด์ไลน์ในการเข้าถึงหรือการแสวงหาจุดที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีที่สำคัญๆ ของจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งในหลายสาเหตุทำให้ผู้คน/ชุมชนไม่สามารถที่จะเข้าถึงองค์ความรู้ สถานที่ ประวัติศาสตร์ความเป็นมา เป็นต้นของแหล่งโบราณคดีนั้นได้ หรือเป็นทำให้ผู้คนและชุมชนไม่มีความรู้เกี่ยวกับสถานที่แห่งนั้น เมื่อไม่มีความรู้ก็ไม่สามารถที่จะเข้าถึงแหล่งโบราณคดีแต่ละแห่งนั้นได้ ดังนั้น หากมีการทำผังแหล่งโบราณคดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี แต่ละแห่งให้ละเอียดและมีการเชื่อมโยงเส้นทางในการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีแต่ละแห่งได้ก็จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ผู้คนหันมาสนใจและเป็นการง่ายต่อการประชาสัมพันธ์ให้ผู้คนได้ทราบและเข้าถึงแหล่งโบราณคดีแต่ละแห่งได้ง่ายมากยิ่งขึ้น

จากสภาพปัญหาดังกล่าวคณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการวิจัยในเรื่องนี้และเห็นว่าควรที่จะต้องมีการเร่งการศึกษาและการพัฒนาแผนผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีแต่ละแห่งให้ละเอียดเพื่อจะได้เป็นประโยชน์ต่อการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีได้ง่ายขึ้น โดยประเด็นปัญหาที่คณะผู้วิจัยได้ตั้งไว้ในเรื่องนี้ก็คือ 1) แนวทางการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีควรเป็นอย่างไร 2) จะพัฒนาออกแบบผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี ได้อย่างไร และ 3) การนำผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี ไปใช้นั้นก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างไร ทั้งนี้ก็เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาและการเข้าถึงองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีให้ละเอียดต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี
2. เพื่อพัฒนาการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี
3. เพื่อศึกษาประโยชน์การใช้ผังแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินการวิจัย เน้นการศึกษาวิเคราะห์ทั้งในเชิงพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย มีการจัดกระบวนการวิจัยด้วยการถอดบทเรียนและการบูรณาการข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการปฏิบัติการร่วมกันในพื้นที่ศึกษาและกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้โดยใช้กระบวนการตามวงจรเดมมิง (PDCA) เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน โดยมีลำดับการดำเนินการดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหา/เอกสาร/แนวคิดทฤษฎี คณะผู้วิจัย ได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา แนวคิดทฤษฎี การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนามหรือพื้นที่กรณีศึกษา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามมาจัดกระทำข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล จากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้ศึกษามาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยจำแนกตาม

ความมุ่งหมายของการวิจัย และนำเสนอข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มประเภทประชากร การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้จำแนกประชากร และผู้ให้ข้อมูลดังนี้ ประชากรศึกษาเป็นกลุ่มพระภิกษุสงฆ์หรือผู้นำศาสนา ผู้บริหารภาครัฐ ส่วนท้องถิ่น และตัวแทนชุมชน ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่แหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีใน 2 จังหวัด ได้แก่ 1) จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งมีอยู่ 3 แห่ง ได้แก่ (1) เมืองโบราณจันเสน ต.จันเสน อ.ตาคลี จ.นครสวรรค์ (2) เมืองโบราณโคกไม้เดน ต.ท่าน้ำอ้อย-ม่วงหัก อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ (3) เมืองโบราณดงแม่นางเมือง ต.ตาสง อ.บรรพตพิสัย จ.นครสวรรค์ และ 2) จังหวัดอุทัยธานี มีอยู่ 2 แห่ง ได้แก่ (1) เมืองโบราณบึงคอกช้าง ต.ไผ่เขียว อ.สว่างอารมณ์ จ.อุทัยธานี (2) เมืองโบราณท่าการุ้ง ต.เมืองการุ้ง จ.อุทัยธานี โดยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีความรู้ที่จะสามารถให้ข้อมูลที่สำคัญ โดยกำหนดเกณฑ์ คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในประเด็นที่ศึกษา และเป็นผู้ที่ยินดีจะให้ข้อมูลเชิงลึกถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามบริบทของพื้นที่ กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ดังนี้ (1) กลุ่มพระสงฆ์หรือผู้นำทางศาสนา จำนวน 10 รูป (2) กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน 10 คน (3) กลุ่มตัวแทนชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน/นักวิชาการจำนวน 5 คน (4) กลุ่มเรียนและกลุ่มคนที่ร่วมกิจกรรม หมู่บ้านรวม 20 คน รวม 45 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย 1) แบบสำรวจ ใช้ในการสำรวจพื้นที่ในการกำหนดพื้นที่การวิจัย เพื่อกำหนดพื้นที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการสำรวจข้อมูลก่อนทำการวิจัย และข้อมูลเบื้องต้นในการเข้าถึงพื้นที่การวิจัย 2) แบบสังเกต (Observation) ใช้ในการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชน พื้นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี ชุมชน แวดล้อมและนโยบายของหน่วยงานปกครองของท้องถิ่น ซึ่งการเก็บข้อมูลจะประกอบด้วย การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non- Participant Observation) 3) แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ท้องถิ่น ผู้นำชุมชน หรือประชาชนชาวชุมชนนั้นที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีนั้นๆ ซึ่งการดำเนินการสัมภาษณ์จะใช้รูปแบบการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interviews) เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากกรอบแนวคิดและตามความมุ่งหมายของการวิจัย 4) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ใช้กับกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งมีการจัดสนทนาเป็นกลุ่ม ตั้งแต่ 8-10 คน มีการกำหนดเนื้อหาในการสนทนา และสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็นทางการเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและแนวทางในการออกแบบผังของแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีเพื่อให้ตรงตามสถานที่จริงและก่อให้เกิดประโยชน์กับการนำไปใช้ในชุมชน

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล ในการวิจัยเรื่องการศึกษาการออกแบบแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้ (1) การสำรวจ เป็นการสำรวจพื้นที่ก่อนการลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการกำหนดพื้นที่เพื่อให้การเก็บข้อมูลในขั้นต่อไปได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริง (2) การสังเกต (Observation) ประกอบด้วย การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Participant And

Non Participant Observation) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม พร้อมกับสังเกต ซักถามข้อมูลที่ยังสงสัยและจดบันทึกอย่างเป็นระบบ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ผู้วิจัยจะทำการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชนและสิ่งแวดล้อม แหล่งโบราณคดีในชุมชนเพื่อนำไปสู่การออกแบบผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีอย่างจริงจัง (3) การสัมภาษณ์ (Interview Guide) ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) เป็นการสัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้างๆ และสามารถที่จะสัมภาษณ์เจาะลึกได้ทันที เพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (No Structured Interviews) เป็นการสัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้างๆ และสามารถที่จะสัมภาษณ์เจาะลึกได้ทันที และมีแนวคำถามที่สามารถสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกได้ ไม่ได้เป็นคำถามที่ตายตัว การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การเก็บข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม ในแต่ละกลุ่มจัดผู้เข้าร่วมสนทนา 8-10 คน เพื่อให้ได้การสนทนาตามแนวของวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อให้ได้ผลคือประเด็นคำตอบเกี่ยวข้องกับการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล จากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ที่ได้จากการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ดังนี้

ดำเนินการศึกษาบริบทพื้นที่โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการวิจัย และสรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนามจากการ สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย 2 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี ซึ่งมีพื้นที่ที่เป็นเมืองโบราณอยู่ 5 เมือง สนทนากลุ่มในแต่ละชุมชน จัดเวทีแสดงความคิดเห็นทั้ง 2 จังหวัดในพื้นที่ 5 อำเภอ ชุมชน แล้วนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นสำคัญ กล่าวคือ ประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดี ความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรม สภาพของพื้นที่จริงที่จะนำมาเป็นแนวทางในการออกแบบผัง หน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องจากนั้นจะนำผลการวิเคราะห์มาเผยแพร่สู่สังคม ทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระดับต่างๆ พร้อมทั้งวิเคราะห์สภาพของพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี จำนวน 5 เมือง ใน 5 อำเภอ จากการออกแบบผังโดยใช้หลักทฤษฎีที่เกี่ยวข้องนำไปสู่การสร้างผังของพื้นที่แหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีตามข้อเท็จจริงที่ถูกต้องให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับการออกแบบผัง หรือการออกแบบโดยทั่วไปนั้นเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบผัง หรือการจัดการเกี่ยวกับการวางผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่นั้นตามที่แหล่งโบราณคดีนั้น มีอยู่ไม่ได้เข้าไปทำการเปลี่ยนแปลงหรือทำให้ใหม่ให้เกิดกับแหล่งโบราณคดีแห่งนั้นเลย สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับการออกแบบผังหรือผังบริเวณนั้นเป็นเรื่องของการออกแบบผังของสิ่งก่อสร้าง

หรือสถานที่หรือวัตถุที่ตั้งของวัตถุ เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย หรือเป็นการออกแบบผังบริเวณ เพื่อชี้ให้เห็นถึงแผนผังการจัดวางสิ่งของหรือตัวอาคารของพื้นที่แต่ละแห่ง เพื่อให้เห็นว่าพื้นที่ตรงนั้นประกอบไปด้วยอะไรบ้าง โดยหลักของการออกแบบผังหรือผังบริเวณนั้นจะต้องใช้สัญลักษณ์ประกอบหรือเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งของหรือสิ่งก่อสร้างภายในพื้นที่นั้นๆ

นอกจากนั้นในส่วนของการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีที่ประกอบด้วยพื้นที่และโบราณสถานนั้นถือว่าเป็นแนวคิดของการออกแบบ เพื่อจัดวางสิ่งของหรือพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีทั้ง 5 แห่ง ในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี ทั้งที่เป็นตัวอาคารหรือสิ่งก่อสร้างอื่นของแหล่งโบราณคดี โดยการออกแบบผังนั้นจะมุ่ง เพื่อให้เห็นถึงรายละเอียดของแหล่งโบราณคดีนั้นๆ และเพื่อให้เกิดความสะดวกในการทำควาเข้าใจหรือการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีนั้นได้ง่าย ซึ่งคำว่าผังหรือหลักการเขียนผังนั้นเบื้องต้นจะต้องเข้าใจว่าผังนั้นมีอยู่ 2 ประเภท คือ 1) ผังบริเวณ (Layout Plan) หมายถึงภาพ 2 มิติ ที่แสดงรายละเอียดในทางราบเกี่ยวกับตำแหน่งอาคารลงบนพื้นที่ก่อสร้าง บนแผนที่ในโน้ตที่ดินที่เขียนขยายให้รายละเอียดเกี่ยวกับระยะห่างจากแนวเขตถนน แนวเขตข้างเคียงโดยรอบ เครื่องหมายทิศเหนือ ตำแหน่งของบ่อบำบัดน้ำเสีย ทางเข้าออก การระบายน้ำทิ้ง บ่อพัก บ่อดักไขมัน และอื่นๆ ที่กฎหมายควบคุมอาคารกำหนด (2) ผังที่ตั้ง (Site Plan) หรือแผนที่สังเขป หมายถึงภาพ 2 มิติ ที่แสดงรายละเอียดในทางราบเกี่ยวกับที่ตั้งของที่ดิน เพื่อแสดงให้เห็นว่าที่ตั้งอยู่ที่ตำแหน่งใด ห่างจากถนนหลัก ถนนรองเท่าไร และมีสภาพแวดล้อมโดยรอบเป็นอะไรบ้าง หรือตั้งอยู่ใกล้กับอะไรที่สังเกตหรือมองเห็นได้ง่าย มีจุดประสงค์เพื่อต้องการแจ้งให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้รับทราบ ไม่เกี่ยวข้องกับการรายละเอียดตัวอาคารแต่อย่างใด ดังนั้นการเขียนแผนที่ตั้ง จึงไม่ต้องมีมาตราส่วนกำกับ ให้เขียนระยะตัวเลขโดยประมาณขนาดของรูปแบบตามความเหมาะสม ซึ่งการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีนั้นก็ต้องอาศัยกรอบการออกแบบผังทั้งสองประเภทนี้เป็นหลัก

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ภายหลังจากที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดี ในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีแล้วจากนั้นก็ได้มีการประชุมแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างนักวิจัยภายในจากนั้นก็ได้นำเนินการออกแบบผัง โดยเป็นการออกแบบผังในลักษณะทั้งที่เป็นผังบริเวณและผังที่ตั้ง โดยพิจารณาหลักการออกแบบผ่านการพิจารณาจากภาพถ่ายทางอากาศก่อน จากนั้นก็ได้ดำเนินการออกแบบผังในแต่ละพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี ใน 5 อำเภอ ได้แก่ 1) อำเภอตาคลี 2) อำเภอพยุหะคีรี 3) อำเภอบรรพตพิสัย ในส่วนของจังหวัดนครสวรรค์ ส่วนในพื้นที่อุทัยธานีก็มีอยู่ 2 อำเภอ ได้แก่ 1) อำเภอสว่างอารมณ์ 2) อำเภอบ้านไร่ โดยพบว่าตอนที่ลงพื้นที่สำรวจนั้นจะมีการลงพื้นที่สำรวจเมืองโบราณหรือแหล่งโบราณคดีเฉพาะที่กำหนดไว้ 5 แห่ง และนำมาออกแบบผังนี้ทั้งสองจังหวัดนั้นก็รวมทั้ง 5 แห่งเช่นเดียวกัน ได้แก่ 1) เมืองจันเสน อ.ตาคลี จ.นครสวรรค์ 2) เมืองโคกไม้เดน อำเภอพยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ 3) เมืองดงแม่นางเมือง อำเภอบรรพตพิสัย จ.นครสวรรค์ 4) เมืองบึงคอกช้าง อำเภอสว่างอารมณ์ จ.อุทัยธานี 5) เมืองท่าการุ้ง อำเภอบ้านไร่ จ.อุทัยธานี โดยผังของแต่ละเมืองนั้นจะเป็นผังแบบผังบริเวณและผังที่ตั้งเป็นหลัก 1) เมืองโบราณจันเสน ต.จันเสน อ.ตาคลี จ.นครสวรรค์ สำหรับเมืองโบราณจันเสน มีรูปร่างของเมืองเป็นทรงสี่เหลี่ยมมุมมนที่มีคูน้ำล้อมรอบพื้นที่ตรงกลางเป็นพื้นที่ทำการเกษตรในปัจจุบัน แต่ในอดีตเคยพบโบราณวัตถุจำนวนมาก โดยเมืองจันเสนนี้ถือว่าเป็นเมืองหนึ่งที่อยู่

ในช่วงสมัยของความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรมแบบทวารวดี โดยเป็นเมืองที่มีความสืบเนื่องกับชุมชนโบราณ ในบริเวณใกล้เคียงก็คือ ชุมชนยุคก่อนสมัยประวัติศาสตร์บ้านใหม่ชัยมงคล ซึ่งเป็นชุมชนยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 ก็ได้มีชาวมอญ-ขอมหรือเขมรโบราณได้อพยพเข้ามาสร้าง เมืองที่บริเวณเมืองจันเสนซึ่งเป็นพื้นที่อยู่ใกล้แม่น้ำก็คือแม่น้ำเจ้าพระยาเดิม ชาวเมืองจันเสนนั้นนับถือศาสนา 2 ศาสนาก็คือ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งพบหลักฐานในตราดินเผาที่จารึกข้อความถึงพระเจ้าในศาสนา พราหมณ์ก็คือ พระศิวะหรือพระพรหม และนับถือศาสนาพุทธนิกายสรวาสติวาทิน ซึ่งเป็นนิกายเถรวาทสาย ภาษาสันสกฤต ปรากฏหลักฐานก็คือพระพุทธรูปแสดงวิตรรกะมูรธา ซึ่งเป็นศิลปะคุปตะอันแสดงให้เห็นว่าอยู่ในอิทธิพลของพระพุทธรูปนิกายสรวาสติวาทินนั้น เมืองจันเสนถึงกาลล่มสลายในราวพุทธศตวรรษที่ 16 เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสายน้ำก็คือแม่น้ำเจ้าพระยาได้เปลี่ยนทิศทางจากเดิมไหลมาที่เมืองจันเสน ก็ได้ไหลไปทางเมืองอู่ตะเภาแทนเป็นเหตุทำให้เมืองประสบปัญหาเรื่องการขาดน้ำและล่มสลายไปในที่สุด

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า สำหรับการใช้ผังในการเข้าไปศึกษานั้นย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ในการ เข้าถึงแหล่งโบราณคดีอยู่หลายประการ คือ 1) ประโยชน์ในด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องจากเดิมที พื้นที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี หลายเมืองนั้นไม่มีคนให้ความสนใจ ใดๆ ที่เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวซึ่งสามารถนำไปจัดการท่องเที่ยวได้ในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมได้แต่ก็ยังไม่มีการดำเนินการใดๆ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเลย เป็นเหตุให้แหล่งโบราณคดีหลาย แห่งถูกละเลย ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้ทำการจัดการทดลองนำเอาผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัด นครสวรรค์-อุทัยธานี ไปใช้กับประชาชนในพื้นที่ของชุมชนทั้ง 5 แห่ง เพื่อแสวงหาที่ตั้งหรือจุดที่ควรไปสำรวจ หรือศึกษาที่พบว่าผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีนั้นก็ทำให้เกิดเป็น ประโยชน์ในการศึกษาแหล่งโบราณคดีได้ คือ 1) ทำให้รู้จุดที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในชุมชน คือ สามารถใช้ เป็นแผนที่ในการค้นหาหรือแหล่งโบราณคดีที่ตนเองต้องการได้ 2) ทำให้ทราบประวัติความเป็นมา เมื่อใช้ผัง ในการค้นหาแล้วสิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาก็เป็นแรงกระตุ้นให้ผู้ให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นและปรารถนาจะ ศึกษาค้นคว้าถึงข้อมูลประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีที่ตนสนใจได้ 3) เอื้อประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดมากขึ้น กล่าวคือ แผนที่ผัง หรือผังเมืองโบราณหรือผังแหล่ง โบราณคดีนั้นสามารถที่จะนำมาเป็นอุปกรณ์ในการเดินทางท่องเที่ยว ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดี สมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี ได้ประโยชน์การใช้ผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัด นครสวรรค์-อุทัยธานี ในด้านการอนุรักษ์ กล่าวคือ ผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์- อุทัยธานี สามารถที่จะนำไปสู่การทำความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีที่ตนเองต้อง ึ่งการศึกษาแล้วย่อมกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ โดยประโยชน์ของผังในด้านการอนุรักษ์นั้นก็ สามารถที่จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้ 1) ด้านการปลูกจิตสำนึกในเรื่องของคุณค่า 2) ด้านการรักษาและคุ้มครอง 3) ด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ 4) ด้านการใช้ประโยชน์ในเชิงอนุรักษ์ 3) ประโยชน์การใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่ง โบราณคดีในด้านสังคม กล่าวคือ เมื่อพิจารณาผังโดยภาพรวมก็สามารถที่จะมองเห็นแต่ละพื้นที่ว่าแหล่ง โบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี ในแต่ละจุดนั้นอยู่ที่ไหนบ้าง และแต่ละจุดได้ระบุถึง เรื่องใดมีความสำคัญในแง่ไหนบ้าง เช่น บางจุดเป็นเขตพื้นที่ที่เป็นเจดีย์ บางจุดเป็นหลุมฝังศพ หรือบางจุดเป็น

สระโบราณ ซึ่งในทั้ง 5 เมืองโบราณของแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีนั้น มีองค์ประกอบของตัวเมืองเกือบจะทุกแห่ง เมื่อคนหรือชุมชนพิจารณาในภาพรวมก็จะมองเห็นว่าหากไปจุดนี้จะได้รู้และเข้าใจในเรื่องของเมืองประวัติศาสตร์ ซึ่งผังจะช่วยให้เราเข้าใจในเรื่องของภาพรวมที่เป็นองค์ความรู้ของเมืองได้เป็นอย่างดี

อภิปรายผลการวิจัย

1. สำหรับแนวคิดการออกแบบหรือการออกแบบผังบริเวณนั้นมีแนวคิดที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการออกแบบผัง อยู่หลายทฤษฎี เนื่องจากการออกแบบนั้นถือว่าการใช้จินตนาการในการสร้างงานเพื่อให้เห็นภาพรวมของพื้นที่ และที่ตั้งของวัตถุสิ่งของภายในสถานที่หรือพื้นที่นั้นๆ ว่าการจัดวางตำแหน่งของพื้นที่และวัตถุในแต่ละพื้นที่นั้นจะมีอย่างไร โดยกรอบของการออกแบบผังนั้น จะต้องมีการวางจุดหรือการใช้สัญลักษณ์แสดงให้เห็นถึงหรือแทนความหมายของสิ่งของหรือเขตพื้นที่ของสถานที่นั้น โดยสัญลักษณ์จะต้องเป็นเรื่องที่สามารถสื่อความหมายได้ง่าย ในแง่ของการออกแบบผังบริเวณหรือผังสถานที่นั้นโดยมากจะมุ่งให้ผู้ใช้งเห็นหรือทำความเข้าใจเกี่ยวกับจุดหรือที่ตั้งของสถานที่หรือตัวอาคารที่ปรากฏในพื้นที่หรือบริเวณนั้นได้อย่างชัดเจน สะดวกและรวดเร็ว สอดคล้องกับสมภัสสร และธารทัศน์ ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับการวางผังโรงงานไว้ว่า “การวางผังโรงงาน เป็นกิจกรรมหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดรูปแบบการวางตำแหน่งหรือการจัดสรรพื้นที่สำหรับปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เช่น ตำแหน่งของเครื่องจักร สถานิงาน คนงาน เครื่องมือต่าง ๆ พื้นที่สำหรับเก็บวัตถุดิบ เป็นต้น เพื่อให้การดำเนินการผลิตมีความประหยัด ปลอดภัยและมีประสิทธิภาพสูงสุด” (สมภัสสร และธารทัศน์, 2551)

นอกจากนั้น ในประเด็นเรื่องของการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีก็ยังมีแนวคิดเกี่ยวข้องกับการออกแบบผังแหล่งโบราณคดี หรือการออกแบบผังวัด ซึ่งการออกแบบวัดนั้นนั้นจะต้องคำนึงถึงการวางผังบริเวณภายในวัด ซึ่งเป็นการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งของอาคาร สิ่งปลูกสร้างให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมซึ่งประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ เช่น ปัจจัยทางธรรมชาติ ปัจจัยด้านสุนทรียภาพ ปัจจัยด้านวัฒนธรรม และปัจจัยการใช้สอยที่ดินหรือการใช้ประโยชน์ของอาคาร สำหรับการวางผังบริเวณวัดในประเทศไทยนั้น วัดโดยทั่วไปนิยมแบ่งเขตพื้นที่ภายในออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ 1) เขตพุทธาวาส 1) เขตสังฆาวาส และ 3) เขตธรณีสงฆ์ ในการดำเนินการออกแบบโบราณสถานหรือแหล่งโบราณคดีก็เช่นเดียวกันจะต้องคำนึงถึงกรอบในการพิจารณาผังของวัดเป็นหลัก เพราะผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีโดยมากนั้นเป็นเมืองโบราณที่เป็นพื้นที่ของเมือง และภายในเมืองก็จะมีพื้นที่ของอารามหรือวัดซึ่งการออกแบบจะต้องสอดคล้องกับแนวคิดเชิงจักรวาลวิทยาทางด้านพระพุทธศาสนาด้วย สอดคล้องกับแนวคิดของ โชติ กัลยาณมิตร กล่าวถึงเรื่องไตรภูมิในพระพุทธศาสนากับ สถาปัตยกรรมไทย ว่ามีอิทธิพลสำคัญต่อการสร้างสรรค์ผลงานพุทธศิลป์ แต่ในงานสถาปัตยกรรมไทยยังพบปัญหา เนื่องจากหนังสือทางด้านสถาปัตยกรรมไม่ได้กล่าวถึงปรัชญาที่แฝงอยู่เบื้องหลังของการสร้างอาคารทางสถาปัตยกรรมเป็นเพียงการบอกกล่าวรูปแบบ และคัดลอกแบบต่อกันมา หากผู้ศึกษาสามารถวิเคราะห์ และทำความเข้าใจลักษณะเรื่องไตรภูมิว่าเป็นแม่แบบของสถาปัตยกรรมไทยในประเด็นใดได้บ้าง ก็จะเป็น ประโยชน์ในการเผยแพร่อย่างยิ่ง (โชติ กัลยาณมิตร, 2521)

2. สำหรับผลของการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีนั้นพบว่า คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการออกแบบผังโดยเลือกมาจากเมืองโบราณใน 2 จังหวัดจำนวน 5 แห่ง โดยเมื่อออกแบบผังเสร็จแล้วก็ได้นำไปทดลองใช้ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนสังคมในหลายด้าน เช่น ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัด ด้านการอนุรักษ์ และด้านสังคม โดยเฉพาะเรื่องการปลูกจิตสำนึกในการรักบ้านเกิดนั้นถือว่าได้เป็นเรื่องที่ชุมชนให้ความสำคัญมาก อนึ่ง จากการทดลองใช้ผังแหล่งโบราณคดีนั้นได้ก่อให้เกิดประโยชน์ที่สำคัญ ก็คือ ก่อให้เกิดประโยชน์ในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเนื่องจากชุมชนนั้นมีทรัพยากรทางวัฒนธรรมอยู่แล้ว ดังนั้น การใช้ผังประกอบการท่องเที่ยวจึงก่อให้เกิดประโยชน์มาก สอดคล้องกับการวิจัยของสมเกียรติ ชัยพิบูลย์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า การที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้ประสบผลสำเร็จได้สิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้ก็คือ ความรู้และการเข้าถึงความรู้ของนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวจะต้องมีก็คือคู่มือการท่องเที่ยวและแผนผังสถานที่ท่องเที่ยว ซึ่งหากนักท่องเที่ยวมีอุปกรณ์หรือเครื่องมือดังกล่าวแล้วย่อมจะสามารถเดินทางมาท่องเที่ยวได้ง่ายและมากขึ้น (สมเกียรติ ชัยพิบูลย์, 2551)

3. ในส่วนของประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ ผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากการดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีประเภทเมืองโบราณจำนวน 5 เมือง ใน 2 จังหวัดและใน 5 อำเภอ โดยที่คณะผู้วิจัยได้ทำการนำเอาผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีไปทดลองใช้กับนักท่องเที่ยวและชุมชนแล้วก็จะพบว่าผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีนี้มีประโยชน์ดังต่อไปนี้ คือ 1) ประโยชน์ของการใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในแง่ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ ผู้ใช้ผังแหล่งโบราณคดีสามารถที่จะ (1) ทำให้รู้จุดที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในชุมชน (2) ทำให้ทราบประวัติความเป็นมา (3) เอื้อประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดมากขึ้น 2) ประโยชน์ในเชิงการอนุรักษ์ และ 3) ประโยชน์ในเชิงสังคม เป็นต้น

องค์ความรู้ใหม่

สำหรับองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีนั้นจะพบว่า ได้รับองค์ความรู้ที่เป็นเนื้อหาสาระของเมืองทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานีก็คือองค์ความรู้ด้านพื้นที่ รูปร่างของเมือง ว่าเมืองแต่ละเมืองในยุคทวารวดีนั้นมีกรอบในการออกแบบผังเมือง 1) เป็นเมืองรูปทรงกลมหรือวงรี หรือรูปสี่เหลี่ยมหักมุม ซึ่งเป็นเมืองที่มีคูน้ำล้อมรอบ เนื่องจากว่าเป็นเมืองทำการเกษตรและการเดินทางที่ต้องอาศัยแม่น้ำลำธารเป็นหลัก 2) ผังของเมืองนิยมทำเป็นเมือง 2 ชั้นผ่านคูน้ำ ซึ่งเป็นเมืองที่ได้รับอิทธิพลมาจากเมืองศรีเทพ เช่น เมืองโคกไม้เดน เมืองดงแม่นางเมือง เมืองบึงคอกช้าง เป็นต้น โดยผังดังกล่าวคาดว่าเป็นผังที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากเมืองที่มีขนาดใหญ่ และเป็นเมืองที่มีอิทธิพลในด้านการปกครอง 3) ในคูเมืองชั้นนอกกับคูเมืองชั้นในนั้นพบว่า เมืองสมัยทวารวดีนิยมสร้างอารามไว้ทั้งภายในเมืองและนอกเมือง เพื่อให้เป็นอิสระแก่ผู้คนในการสร้างวัด 4) ในเมืองเกือบทุก

เมืองจะมีหลุมฝังศพอยู่ทั้งภายนอกเมือง และในตัวเมือง ทำให้ทราบว่าคติเรื่องการฝังศพนั้นมีอยู่ทุกพื้นที่ของเมือง ซึ่งรูปแบบของการสร้างเมืองและการวางผังของเมืองนั้นสมัยทวารวดียึดหลักของพื้นที่ที่อยู่ใกล้แม่น้ำมากที่สุดและเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำการเกษตร

สรุป

สำหรับการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีนั้นพบว่า ดำเนินการออกแบบผังโดยเป็นการออกแบบผังของคณะนักวิจัยนั้นได้ดำเนินการออกแบบผังในลักษณะทั้งที่เป็นผังภูมิสถาปัตย์ ผังเชิงพื้นที่และผังเส้นทางการเดินทางเข้าสู่เมืองโบราณ โดยพิจารณาหลักการออกแบบผ่านการพิจารณาจากภาพถ่ายทางอากาศก่อนจากนั้นก็ดำเนินการออกแบบผังในแต่ละพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี ทั้ง 5 แห่งของสองจังหวัดนั้นเมื่อดำเนินการออกแบบผังเสร็จแล้วและมาการนำไปใช้ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ในการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีอยู่หลายประการ คือ ประโยชน์ในด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องจากเดิมทีพื้นที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีไม่เป็นที่รู้จักมากนัก แต่เมื่อนำผังไปใช้ก็จะทำให้เกิดเป็นประโยชน์ในการศึกษาแหล่งโบราณคดีได้ คือ ทำให้รู้จุดที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในชุมชน คือ สามารถใช้เป็นแผนที่ในการค้นหาวัดหรือแหล่งโบราณคดีที่ตนเองต้องการได้ ทำให้ทราบประวัติความเป็นมา เมื่อใช้ผังในการค้นหาแล้วสิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาก็เป็นแรงกระตุ้นให้ผู้เกิดความอยากรู้อยากเห็นและปรารถนาจะศึกษาค้นคว้าถึงข้อมูลประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีที่ตนสนใจได้ เอื้อประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดมากขึ้น ประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์ กล่าวคือ ผังสามารถที่จะนำไปสู่การทำความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ของเมืองนั้นๆ ได้ดีอันจะทำให้เกิดประโยชน์ดังต่อไปนี้ ด้านการปลูกจิตสำนึกในเรื่องของคุณค่า ด้านการรักษาและคุ้มครอง ด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ ด้านการใช้ประโยชน์ในเชิงอนุรักษ์ ประโยชน์การใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในด้านสังคม กล่าวคือ เมื่อพิจารณาผังโดยภาพรวมก็สามารถที่จะมองเห็นแต่ละพื้นที่ว่าแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี ในแต่ละจุดนั้นอยู่ที่ไหนบ้าง และแต่ละจุดได้รับบุถึงเรื่องใดมีความสำคัญในแง่ไหนบ้าง เช่นบางจุดเป็นเขตพื้นที่ที่เป็นเจดีย์ บางจุดเป็นหลุมฝังศพ หรือบางจุดเป็นสระโบราณ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “การออกแบบผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี” พบว่า คุณค่าของการออกแบบผังแหล่งโบราณคดี มีอยู่หลายประการคือ คุณค่าด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านการสำนึกรักบ้านเกิดหรือ คุณค่าในแง่ของการอนุรักษ์และหวงแหนแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนเอง โดยภาคภาครัฐ ภาคธุรกิจท่องเที่ยว และชุมชนในพื้นที่ ควรต้องร่วมมือประสานทำงานร่วมกันเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และสืบทอดวัฒนธรรมที่ก้นมาแต่โบราณให้เกิดกับชุมชน อันจะทำให้

ให้เกิดจิตสำนึกในการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีด้วยการร่วมมือกันสอดส่องดูแลโบราณสถานในชุมชนกันต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรวิจัยในประเด็นเรื่อง “การศึกษาแนวทางในการออกแบบผังผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” ทั้งนี้ก็เพื่อให้เห็นถึงมุมมองเกี่ยวกับการนำเอาผังแหล่งโบราณคดีไปใช้ในธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยเน้นการใช้แผนผังหรือผังแหล่งโบราณคดีเป็นไกด์นำทางไปสู่การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้ง่าย

2.2 ควรวิจัยในประเด็น “การจัดการความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” เพราะเมื่อศึกษาอย่างถี่ถ้วนแล้วจะพบว่าแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานียังไม่ได้รับการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเต็มที่ จะมีการส่งเสริมเฉพาะส่วนของแหล่งโบราณคดีบางพื้นที่หรือบางแห่งเท่านั้นทำให้ไม่สามารถที่จะเข้าถึงองค์ความรู้ทั้งหมดของแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีได้ ดังนั้นผังแหล่งโบราณคดีจึงถือว่าเป็นคำตอบในเรื่องนี้ได้

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2531). *โบราณคดีศึกษา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หัตถศิลป์.
- จี. เซเดส. (2521). *ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน*. แปลโดย ปัญญา บริสุทธิ์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- โชติ กัลณามิตร. (2521). *ไตรภูมิในพระพุทธศาสนากับสถาปัตยกรรม: คำสอนเชิงวิเคราะห์แม่แบบสถาปัตยกรรมไทย*. (เอกสารอัดสำเนา). ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2540). *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระสงฆ์ แสงทอง. (2541). *แนวความคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักทางพุทธศาสนา*. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มานพ นักการเรือน และบานชื่น นักการเรือน. (2564). ทวารวดี: มิติทางความเชื่อและศาสนา Dvaravati: Belief and Religious Dimension. *วารสารสิรินธรปริทรรศน์*. 22(1), 256.
- วิศรุต เนาวสุวรรณ์. (2546). *แนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ลพบุรี*. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2535). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุทธิลักษณ์ นิลเอสงค์ (2561). *บูรณาการพุทธนิเวศเพื่อแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม*. ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- สมเกียรติ ชัยพิบูลย์. (2551). *การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชน นครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร*. กำแพงเพชร: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- สุจิตต์ วงศ์เทศ. (2548). *คนไทยมาจากไหน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.